

<https://doi.org/10.18778/0208-6069.102.04>

*Marzena Dyjakowska**

 <https://orcid.org/0000-0001-5040-6058>

*Marek Kuryłowicz***

 <https://orcid.org/0000-0001-5339-5489>

AKADEMIA ZAMOJSKA – HISTORIA I TERAŻNIEJSZOŚĆ

Streszczenie. W nawiązaniu do badań Ireneusza Jakubowskiego, śledzącego historyczne losy prawa rzymskiego w Polsce, oraz w związku z rozpoczęciem w 2021 r. działalności nowej Akademii Zamojskiej, autorzy odnieśli się do hasła kontynuacji przez tę uczelnię tradycji pierwszej polskiej wyższej szkoły prywatnej założonej przez Jana Zamoyskiego w XVI w.

Słowa kluczowe: Akademia Zamojska, studia prawnicze, Jan Zamoyski

THE ZAMOYSKI ACADEMY – HISTORY AND CONTEMPORARY TIMES

Abstract. This article refers to Ireneusz Jakubowski's research, tracing the historical fate of Roman law in Poland, as well as the commencement of activities of the New Zamoyski Academy in 2021. The authors refer to the slogans claiming that the Academy continues the tradition of the first Polish private university founded in the 16th century by Jan Zamoyski.

Keywords: The Zamoyski Academy, Legal studies, Jan Zamoyski

1.

1 września 2021 r. rozpoczęła swoją działalność nowa wyższa uczelnia – Akademia Zamojska, powołana ustawą z dnia 8 lipca 2021 r.¹ Zgodnie z art. 2.1 ustawy Akademia została utworzona z Uczelni Państwowej im. Szymona Szymonowica

* Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji, Katedra Historii Ustroju i Prawa, marzena.dyjakowska@kul.pl

** Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, emerytowany profesor Wydziału Prawa i Administracji, mekur@wp.pl

¹ Ustawa o utworzeniu Akademii Zamojskiej (Dz.U. z 2021 r. poz. 1494). Art. 1. 1. Tworzy się z dniem 1 września 2021 r. Akademię Zamojską, zwaną dalej „Akademią”. 2. Siedzibą Akademii jest miasto Zamość. 3. Akademia jest uczelnią publiczną. Art. 2. 1. Akademię tworzy się z Uczelni

w Zamościu, nawiązuje jednak – jak deklarują jej władze – do „najlepszych tradycji akademickich Zamościa, jakimi była działalność historycznej Akademii Zamojskiej w latach 1594–1784, założonej przez kanclerza i hetmana wielkiego koronnego Jana Zamoyskiego”². W uzasadnieniu do projektu ustawy³, opracowanego przez grupę posłów Prawa i Sprawiedliwości, podkreślono, że nowo powołana uczelnia stanowi reaktywację tej powstałej w XVI w., tak ważnej niegdyś dla całej kultury narodowej i samej państwowości polskiej. O reaktywacji świadczyć ma nie tylko przejęcie nazwy dawnej Akademii, ale także kontynuacja jej misji kulturotwórczej, wyrażonej w dewizie „Bóg, Honor, Ojczyzna”, która przez ponad dwa wieki formowała elity narodu polskiego w duchu zasad *pietas literata, Deo et Patriae*. Przed reaktywowaną Akademią Zamojską twórcy projektu postawili zatem cele, które przyświecały także założycielowi jej poprzedniczki: przygotowanie

obywateli państwa polskiego nie tylko do pełnienia różnych działań i funkcji publicznych, ale także do podejmowania czynnych starań na rzecz ochrony, rozwoju i umocnienia kulturowego i cywilizacyjnego dziedzictwa Polski, bez którego nie może istnieć ani sam naród polski, ani też silna polska państwowość.

Historyczna Akademia Zamojska powstała jako urzeczywistnienie planu Jana Zamoyskiego utworzenia w Polsce prywatnej wyższej uczelni o charakterze humanistycznym i prawniczym. Zgodnie z jego zamysłem miała to być szkoła obywatelska, przeznaczona dla synów szlacheckich, przygotowująca ich do przyszłych obowiązków publicznych, gwarantująca zarazem uczniom właściwą formację religijną i moralną (Dyjakowska 2001, 51–96). Takie właśnie założenia co do celów przyszłej szkoły w nowej rezydencji – budującym się Zamościu – Zamoyski opisał w liście do nuncjusza papieskiego Giovanniego Caligari: z jednej strony szkoła ta miała umacniać młodą szlachtę w wierze katolickiej, a przez to położyć kres szerzącym się w Lubelskiem i na Rusi herezjom, z drugiej zaś ukierunkować ją na przyszłe obowiązki obywatelskie. Z adresem listu podzielił się ideą stworzenia

szkoły, w której by młodzież szlachecka, zanim te herezje głębiej przenikną do duszy, mogła nabywać zarówno pobożności, jak i nauk, gdzie by utrzymywano uczonych i gorliwych kapłanów i kaznodziejów, gdzie, prócz innych *litterae humaniores*, wykładano by młodzieńcom znamienitszych familij nauki filozoficzne i nasze prawo cywilne wraz z formułami kancelaryjnymi, a także i prawo publiczne Królestwa, przywileje, układy z obcymi panującymi, konfederacje i wszelkie starożytności, odnoszące się do Rzplitej, aby w ten sposób przysposabiali się do urzędu senatorskiego. (Archiwum 1909, 19–20)⁴

Państwowej im. Szymona Szymonowica w Zamościu, zwanej dalej „Uczelnią”. 2. Z dniem utworzenia Akademii znosi się Uczelnię.

² upz.edu.pl (dostęp 10.02.2022).

³ <http://orka.sejm.gov.pl> (dostęp 10.02.2022).

⁴ Przekład polski wg Łempicki (1980a, 98).

Taką właśnie wizję przyszłej Akademii – szkoły obywatelskiej, przedstawił Zamoyski poecie i filologowi Szymonowi Szymonowicowi, jednemu ze swych najbliższych współpracowników, w liście z 12 maja 1593 r.: „Zgoła chcę ja mieć *scholam civilem*, z której wychodziliby tacy, żeby ku pomnożeniu chwały Bożej żyli i Jego KMości i Rzeczypospolitej przyjaciółom mogli służyć”⁵.

Po uzyskaniu bulli papieża Klemensa VIII z 29 października 1594 r., aprobującej założenie Akademii oraz przyznającej jej wszelkie prawa uniwersytetu o trzech fakultetach: *artium*, prawa i medycyny wraz z nadawaniem stopni akademickich oraz promowania notariuszy (Janik 1977, 173, 175–177; Witkowski 1994b, 26–42), a przed otwarciem Akademii jej fundator polecił rektorowi i profesorom przygotowanie tekstu odezwy. W zamojskiej *Publikacji* z 5 kwietnia 1594 r. – PROFESSORES HIPPEI SAMOSCIANI SENATUI, ORDINI EQUESTRI, POPULOQUE POLONO ET LITHUANO ETC. VICINARUMQUE NATIONUM HOMINIBUS S. („Profesorowie zamojskiego hippeum⁶ senatowi, stanowi szlacheckiemu i narodowi polskiemu i litewskiemu itd. i ościenych narodów mieszkańcom pozdrowienie”⁷) – podkreślono, że celem, który przyswieca założycielowi Akademii, jest przystosowanie młodzieży do służby na rzecz państwa:

Następnie, wzorem najgłośniejszych akademii europejskich, pragnie tak urządzić wychowanie młodzieży, aby umysły szlacheckich młodzieńców przede wszystkim pobudzało do zacności i cnoty, i aby wykładano nie tylko elementa sztuk, ale i poważniejsze gałęzie nauk, najbardziej użyteczne dla naszego społeczeństwa, oraz by ich uczono w sposób przystosowany do naszych potrzeb.

Utylitarystyczny stosunek Jana Zamojskiego do nauki widoczny był także w wydanej na uroczystość oficjalnego otwarcia Akademii 15 marca 1595 r. odezwie do Polaków, zatytułowanej FUNDATORIS MAGNI JOANNIS ZAMOSCII SUPREMI REGNUM POLONARUM CANCELARII ET EXERCITIUM DUCIS AD CIVES POLONOS, DE ACADEMIA ZAMOSCENIS PROPHASIS⁸, głoszącej pochwałę nauki i zachęcającej do studiów (Szyszka 1994b, 11).

Choć pierwszych studentów wpisano do albumu zamojskiej *Alma Mater* już w maju 1595 r., program nauczania w ostatecznym kształcie został sformułowany w akcie fundacyjnym Akademii datowanym na 15 listopada 1600 r.,

⁵ Tekst wg Łempicki (1980a, 140).

⁶ Studentom dzisiejszej Akademii Zamojskiej należy zapewne wyjaśnić, iż Hippeum (z języka greckiego) oznaczało szkołę rycerską, pomyślaną jako świecka uczelnia, kształcąca w duchu patriotycznym kadry dla państwa. O zamojskim Hippeum napisał pochwalny poemat Daniel Hermann już w 1594 r. – patrz: Starnawski, Kasprzak-Obrębska, Wichowa (1995).

⁷ Tekst łaciński ostatnio opublikowany w: Kuryłowicz (1999, 194–196). Przekład polski: Szyszka (1994b, 7–12). Wcześniejsze wydania to m.in. Kot (1929; 1987, 298–299).

⁸ Co do tekstów (łacińskiego i polskiego), patrz: przypis powyżej.

zatwierdzonym przez króla Zygmunta III 23 września 1601 r.⁹ Proces nauczania podzielony był – podobnie jak w Akademii Strasburskiej – na dwa stopnie. Rozpoczął go pięcioletni kurs niższy, obejmujący trzy katedry (*classes inferiores*): początków filozofii i wymowy, prozodii i składni oraz analogii i ortografii. W ramach kursu wyższego, trwającego sześć lat (*classes superiores*) i złożonego z siedmiu katedr, pierwsze cztery: matematyki, logiki i metafizyki, filozofii naturalnej i medycyny oraz elokwencji realizowały rozszerzony program dawnego *quadrivium*¹⁰, a poziom ich oscylował między ówczesnym poziomem wyższych klas szkoły średniej a poziomem uniwersyteckim. Funkcję właściwych studiów wyższych spełniały dopiero pozostałe trzy katedry: filozofii moralnej i polityki, prawa powszechnego oraz prawa polskiego¹¹. W ten sposób Akademia Zamojska zaczęła w XVII w. przekształcać się w tradycyjną uczelnię wielowydziałową. W latach 1637–1638 nastąpiły pierwsze promocje prawnicze (Gmiterek 1996, 231, 241), w 1648 r. papież Innocenty X wydał pozwolenie na otwarcie fakultetu teologicznego. W 1669 r. profesorowie Wszechnicy Zamojskiej uzyskali prerogatywy szlacheckie na wzór Krakowa (Sondel 2015, 298–335)¹².

Doradcą i współtwórcą Akademii był Szymon Szymonowicz. To on ściągał do Zamościa profesorów, udzielał rad i wskazówek przy tworzeniu podstaw organizacyjnych, układaniu programu, planu nauk i regulaminów wewnętrznych szkoły¹³. Dzisiaj Szymonowicz został pognębiony przez pozbawienie go patronatu szkoły, która odgórnie została przemianowana na Akademię Zamojską. Zaiste, przedziwne rozumienie jej tradycji – *o tempora, o mores!*

Akt fundacyjny z 1600 r. zespółił Akademię (dość niefortunnie, jak się potem okazało) z kolegiatą i jej kapitułą¹⁴. W pierwszym półwieczu swej działalności Akademia Zamojska skupiła ponad 4500 studentów. Swoim zasięgiem objęła przede wszystkim młodzież województw: bełskiego, ruskiego, lubelskiego, podlaskiego, wołyńskiego, podolskiego, kijowskiego. Studiowali w niej przedstawiciele rodów magnackich: Zamoyscy, Ostrogowie, Potoccy, Sobiescy, Kisielowie,

⁹ Treść aktu fundacyjnego znana jest z rękopisu sporządzonego w drugiej połowie XVII w., opublikowanego przez historyka i teologa Jana Ambrożego Wadowskiego (1899–1900, 77). Przekład polski znajduje się w dziele Kochanowskiego (1899–1900, 37).

¹⁰ Program nauk wykładanych w średniowieczu na wydziałach sztuk wyzwolonych (*artes liberales*), stanowiących system podstawowej i uniwersalnej edukacji. Były to studia przygotowujące do dalszego kształcenia, również na uczelniach zagranicznych. O koncepcjach wychowawczych Zamojskiego wyrażonych w powołaniu nowoczesnej Akademii patrz: Grzybowski (1996, 83–93).

¹¹ Podobną strukturę fakultetów miała Akademia Strasburska (Séguenny 1996, 15).

¹² Nadal aktualny jest postulat zebrania i opublikowania dokumentów dotyczących powstania i funkcjonowania Akademii Zamojskiej (Kuryłowicz 1999, 202–203 oraz 244, przypis 1).

¹³ Zorganizował też drukarnię akademicką i gromadził księgozbiór (Witusik 1994a, 26–34).

¹⁴ Związek z kapitułą decydował o wyznaniowym charakterze Akademii, chociaż nie była ona uczelnią tak katolicką, jak np. Akademia Krakowska i Wileńska, a Jan Zamoyski dążył do samodzielnosci Akademii jako szkoły obywatelskiej, choć działającej również na chwałę Bożą (Dyjakowska 2001, 51–76; Lepri 2019, 3–6).

Wiśniowieccy, Puzynowie, Żółkiewscy. Kształciła się tu też młodzież z bliższej i dalszej zagranicy: ze Śląska i z Węgier (Witusik 1985/1986, 259). Okres świetności Akademii przypadł na lata 1595–1648. W tym czasie zdobyła sobie znaczny rozgłos nie tylko w Polsce, ale także w Europie. Dzięki niej Zamość na przełomie XVI i XVII w. był jednym z głównych ośrodków myśli naukowej w Polsce.

2.

Dalsze losy Akademii Zamojskiej były jednak zmienne i niezbyt pomyślne. Od połowy XVII w. zrezygnowano definitywnie z uprawiania samodzielnych badań naukowych, natomiast w początkach XVIII w. stała się faktycznie „szkołą kolegiacką”, prezentującą nieład wewnętrzny i próżniactwo profesorów. Jak pisał już w 1901 r. ks. Jan Ambroży Wadowski na podstawie rękopisu z XVII w., zajęcia były przez młodzież zaniedbywane, a księża profesorowie spędzali czas poza uczelnią, głównie na swoich prebendach (Wadowski 1899–1900, 188, 196)¹⁵. Podobnie twierdził znawca jej dziejów, Jan Karol Kochanowski: „Szkółka zamojska zdawała się istnieć po to tylko, aby nadużywać w sposób bezczelny czy naiwny a niesmaczny praw, przywilejów i prerogatyw Akademii” (Kochanowski 1899–1900, 188–189).

W latach 1716–1724 immatrykulowano zaledwie 409 studentów, czyli średnio około 45 rocznie. W roku 1715 i w latach 1725–1727 brak było w ogóle wpisów. W Akademii kwitły protegowane promocje, a ordynat Tomasz Józef Zamoyski na katedry akademickie polecał popieranym przez hetmanową Elżbietę Sieniawską księża (Witusik 1985/1986, 260). Reformy biskupa Jerzego Hieronima Laskarysa z 1746 r. wobec niechęci kadry profesorskiej również nie przyniosły trwałego rezultatu. W całej uczelni wizytator zastał 12 profesorów, z tych tylko 6, i to nieregularnie, uczyło, pozostali nosili cześć tytuły (tekst dekretu reformacyjnego Laskarysa: Witusik 1985/1986, 260). Kochanowski stwierdza, że „Profesorowie opieszali, obojętni na los uczniów, przestali dbać nawet o zachowanie pozorów, jakie mogłyby do niedawna jeszcze osłaniać Akademię przed światem” (Kochanowski 1899–1900, 188). Z kolei Wadowski pisał, że w latach 1714–1746

zaledwie na katedrach niższych wykładano. Były tytuły profesorów, to tylko jako cześć tytuły, za które – o ile fundusze były – płace pobierano i chlubiono się nimi wobec obcych. Tytułarny profesor prawa kanonicznego Walenty Paczoski siedział zwykle w Tarnogrodzie, dziekan wydziału prawnego Stanisław Duńczewski był jeometrą, układał kalendarze i bawił się w prognostyki, tytułarny profesor postępowania kanonicznego Węgier siedział prawie stale na probostwie w Zemborzycach pod Lublinem. Nawet profesorowie wykładający rzadko kiedy osobiście wykładali, często wyręczałi się substytutami, a najczęściej katedrę i uczniów na Bożej łasce pozostawiali. (Por. Kuryłowicz, Witkowski 1980, 54–55)

¹⁵ Tu w znaczeniu majątków, z których dochody przeznaczano duchownym jako wynagrodzenie za pełnione obowiązki akademickie.

Potwierdzeniem tego stanu jest zapis prof. Marcina Szumlińskiego, który przed śmiercią w 1720 r. przeznaczył pewną sumę dla katedry prawa cywilnego w Akademii, „w nadziei, że wpłynie to dodatnio na podtrzymanie sumienności w nauce prawa, tak zaniedbanego, a tak potrzebnego Zamościowi, gdzie brak prawników dotkliwie odczuwać się dawał” (Kochanowski 1899–1900, 228). Niewiele to poprawiło, ponieważ Michał Pruski faktycznie nadal nie wykładał, chociaż pobierał pensję profesora *iuris civilis*, a wyręczał się substytutami (Kochanowski 1899–1900, 228; por. Kuryłowicz 1996, 39).

Od zajęcia Zamościa przez Austrię w 1772 r. Akademia z niepokojem obserwowowała, czy władze austriackie utrzymają jej prawa, przywileje i prerogatywy. W 1784 r. rolę byłej Akademii przejęło utworzone przez władze austriackie za aprobatą Andrzeja Zamoyskiego Liceum Królewskie. Poddano je kuratelii ordynata zamojskiego, a podstawę jego utrzymania stanowiły dawne fundusze akademickie i część kapitulnych. W pierwszych latach XIX w. zreorganizowano Liceum i nadano mu oficjalną nazwę Szkoły Wojewódzkiej im. Zamoyskich, a z końcem panowania cara Mikołaja I skasowano i to liceum (Sidorowska 1996, 318–323).

Czy można mówić o kontynuowaniu w tym czasie tradycji Akademii Zamojskiej? Jest to wątpliwe – tak samo jak przypisywanie takiego dziedzictwa rozmaitym szkołom średnim w okresie międzywojennym oraz po II wojnie światowej (por. Szyszka 1996, 323–329). Także obecnie brak podstaw do uznania kontynuacji tradycji – sama nazwa szkoły i jej patron za tradycje nie wystarczą.

3.

W nowej szkole, mającej stanowić centrum nowoczesnych i postępowych idei, do głównych obszarów nauczania należało prawo, zarówno rzymskie, jak i kanoniczne, a także prawo polskie (krajowe), służące wykształceniu obywatelskiemu i przygotowaniu do pracy w życiu publicznym dla dobra państwa. W nauczaniu prawa krajowego zawierał się też główny cel powołania Akademii jako uczelni dającej podstawy wychowania obywatelskiego oraz przygotowującej do służby publicznej. W XVI w. dominowało przekonanie, iż dla szlacheckiego wykształcenia najistotniejsza jest znajomość ustroju i praw własnego państwa. Była to też umiejętność konieczna do piastowania urzędów i funkcji publicznych (Witkowski 1994a, 54–55). Takie wykształcenie miało zatem spełniać dwa cele: fachowa wiedza prawnicza oraz ukształtowanie postawy kreatywnego humanisty. Jednocześnie Akademia miała stanowić ważne ognisko nowych prądów intelektualnych oraz *schola civilis* – zakład nauki obywatelskiej (Bukowska 1960, 58–60; także Kuryłowicz, Witkowski 1980, 38–39, 55).

W europejskiej nauce prawa doby Renesansu funkcjonowały wówczas dwa systemy: prawa rzymskiego (zwanego też cywilnym albo świeckim) oraz prawa kanonicznego. Uniwersalnym językiem uniwersyteckim była łacina, co ułatwiało

studiowanie w całej Europie, a jednocześnie stwarzało jednolite podstawy ówczesnego prawa europejskiego (Coing 1968, 1–18). W Polsce tego czasu dominowały jednak tendencje przeciwne. W szczególności obawiano się prawa rzymskiego, uważanego za instrument silnej władzy cesarskiej, a w konsekwencji i królewskiej. Jego przyjęcie mogłoby zatem – w opinii ówczesnych elit szlacheckich – wprowadzić Polskę w obszar podległości Świętemu Cesarstwu Rzymskiemu i ograniczyć złotą wolność szlachty. W rezultacie nie doszło w Polsce do recepcji prawa rzymskiego¹⁶. W tej sytuacji osiągnięcie wykształcenia prawniczego mogło nastąpić jedynie poprzez studia na uczelniach zagranicznych (europejskich), albowiem nawet Akademia Krakowska preferowała studia wyłącznie prawa kanonicznego (Sondel 1988, 35–56). Jan Zamojski próbował ożywić krakowską *Alma Mater* poprzez dopuszczenie w niej do głosu rzymskiej jurysprudenckiej, ale jego wysiłki na tym polu pozostały bezskuteczne (Łempicki 1980a, 50), dlatego – o czym była już mowa – podjął starania o utworzenie nowej uczelni w Zamościu. Miał ku temu wszelkie podstawy, sam bowiem studiował prawo w Padwie, której – jak sam twierdził – najwięcej zawdzięczał, zwłaszcza dzięki kontaktom z ówczesnym wybitnym uczonym Karolem Sigoniušem (Barycz 1983, 229; Łempicki 1980b, 353–380). Miał sposobność zetknąć się w czasie studiów z wybitnymi umysłami prawniczymi, co niewątpliwie wpłynęło na jego zamysły powołania uczelni prawniczej (Kuryłowicz 1996, 97). Swoją znajomość prawa rzymskiego wykazał dobitnie w rozprawie *De senatu Romano* (zob. Kuryłowicz, Witkowski 2000; 2005).

Program studiów prawniczych określił Zamojski w akcie fundacyjnym z 5 lipca 1600 r.:

Jurisprudentiae Doctor, mane leget Institutiones Justiniani, deinde ea, quae Pandectis et Codice continentur breviter comprehendet; inde aliquos titulos perpetuos interpretabitur. Post meridiem Ju feudorum tractabit, in eoque Juris Saxonici et Magdeburiensis a quo fere id fluxit origines demonstrabit, tum Jus Saxonum et Magdeburiense compedio persequetur. Alter vero institutiones iuris Polonici exhibebit. Leges patrias quae Statutis et Constitutionibus. Continentur, interpretabitur; ac Processus judicialis formulasque Cancellariae docebit.

A zatem,

mistrz jurysprudenckiej powinien rano wyklądać Instytucje Justyniana, a następnie pokazać w streszczeniu to wszystko, co zawierają Pandekta i Kodeks Justyniana, objaśniając i interpretując niektóre wyjęte z nich utrwalone tytuły i zasady. Po południu ma przedstawiać prawo feudalne, wykazując w nim źródło wywodzących się z niego prawodawstw saskiego i magdeburskiego, które powinien następnie przedstawić na podstawie istniejących kompendiów. Drugi mistrz prawa powinien objaśniać instytucje prawa polskiego, wykładając całość prawa zawartego w statutach (koronnych) oraz w konstytucjach (sejmowych) oraz nauczając postępowania procesowego (sądowego) i formuł kancelaryjnych. (Zob. Wadowski 1899–1900, 79; Kochanowski 1899–1900, 37; Bukowska 1960, 59; Kuryłowicz, Witkowski 1980, 50)

¹⁶ Na przeszkodzie stanęła też refeudalizacja gospodarki w ówczesnej Polsce oraz kontrreformacja (Kuryłowicz, Witkowski 1980, 41).

Prawo rzymskie traktowane było tu jako podstawa ogólnej wiedzy prawniczej, zaś prawo polskie stało się w Akademii Zamojskiej po raz pierwszy przedmiotem wykładu według własnego układu. Istotne znaczenie dla osiągnięcia pełnego wykształcenia miało też łączenie wykładów prawa powszechnego z prawem krajowym.

W kolejności wykładów podstawę miały więc stanowić Instytucje justyniańskie, wykładane w całości, zaś z Pandektów (czyli Digestów) i Kodeksu Justyniana wybrane tytuły. Prawo feudalne obejmowało zapewne *Consuetudines (Libri Feudorum)*, dołączone w średniowieczu do justyniańskiego *Corpus Iuris Civilis* jako spis longobardzkiego prawa lennego, a uzupełnione przez *Authenticae Fridericianae* (ustawy cesarza Fryderyka I i II), dołączone w XIII w. do justyniańskich Nowel¹⁷. Prawo saksońskie i magdeburskie oparte było przede wszystkim na Zwierciadle Saskim oraz zbiorze Weichbild. Zawierały one prawo ziemskie i prawo lenne, a Weichbild sasko-magdeburski – prawo miejskie. Obydwa te kompendia prawnicze, rozpowszechnione w Europie, stały się również w Polsce zbiorami prawa obowiązującego w sądach, opartymi na tłumaczeniu m.in. Mikołaja Jaskiera oraz opracowaniach m.in. Jana Cervusa Tucholczyka, Jana Herburta i Bartłomieja Groickiego (por. Kuryłowicz 1999, 216–217 i 246–247; Witkowski 1994a, 49–66). Prawo polskie wykładane było m.in. przez Tomasza Dreznera, który był autorem podręcznych dzieł o procesie i prawie ziemskim drukowanych w Akademii Zamojskiej. Opublikował też pracę pod tytułem *Similium iuris poloni cum iure romano centuria una*, która zawierała porównawczy wykład prawa polskiego z prawem rzymskim, w szczególności w zakresie organizacji i funkcjonowania sądownictwa, działalności senatu oraz zgromadzeń ludowych (Bukowska 1960, 221–229; Jakubowski 1984, 43–44). Po Dreznerze wykładali prawo powszechne i krajowe Sebastian Siekanowicz, absolwent i doktor uczelni włoskich, tak samo jak Benedykt Żelechowski, a także Marcin Fołtynowicz, absolwent i doktor filozofii i obojga praw Akademii Zamojskiej. Po nich katedra i nauka prawa krajowego została opuszczona, wykładali profesorowie innych specjalności lub doraźnie ustanawiani substytucji, samo nauczanie stało już zresztą na niskim poziomie przy spadającej jednocześnie liczbie słuchaczy. Przywrócenie ciągłości wykładów nastąpiło w połowie XVIII w., ostatnim profesorem był Maciej Wagner, a decyzją Akademii z 8 stycznia 1773 r. wykłady prawa polskiego zostały zaniechane i do formalnego ich przywrócenia już nie doszło (Witkowski 1994a, 60).

Profesorowie teologii i prawa kanonicznego zostali osobno wymienieni w akcie fundacyjnym, ponieważ katedry te ufundował biskup chełmski Jerzy Zamoyski (Kochanowski 1899–1900, 37)¹⁸. Tenże w swoim akcie fundacyjnym określił, że profesor prawa kanonicznego powinien przekazać studentom to wszystko,

¹⁷ Tak rozszerzony *Corpus Iuris Civilis* stał się przedmiotem recepcji prawa rzymskiego w Europie (por. Sójka-Zielińska 1986, 31–34).

¹⁸ Wydział teologiczny w pierwszych planach Jana Zamoyskiego nie był przewidziany, ponieważ nie mieścił się w modelu „szkoły obywatelskiej”. Por. Gmiterek (1996, 226); także Wojtyńska (1975, 43–50); Kumor (1996, 67–68).

co dotyczyło należytego życia, porządku i jurysdykcji duchownych (Wadowski 1899–1900, 39). Później Jerzy Zamojski cofnął jednak swoje przyrzeczenie, a w 1621 r. zmarł. Prawdopodobnie nauczanie tego przedmiotu odbywało się dalej przy pomocy księży profesorów, wspomagających Akademię swą wiedzą w zakresie prawa kościelnego. Dopiero w 1647 r. Jakub Skwarski (dziekan – infułat zamojski) ufundował na nowo uposażenie dla kanonisty. W początkach XVIII w. doszła katedra prawa procesowego (kanonicznego procesu kościelnego), zabezpieczona finansowo na osobnej kanonii (Kuryłowicz 1994, 38). W 1648 r. otwarto wydział teologiczny, który dołączył do wydziału prawnego, filozoficznego i medycznego. W sumie, mimo pewnych słabości, Akademia utrzymała w następnych latach wydział prawny z czterema profesorami: prawa cywilnego (rzymskiego), prawa krajowego, prawa kanonicznego i procesu (postępowania) kanonicznego. Jeszcze w *Ustawach Akademii* z 1755 r. wymienia się „prawo duchowne” i „proces prawa duchownego” z następującym programem nauczania:

Prawo duchowne – zabierającym się do stanu duchownego tudzież w charakterze godności kościelnej przy jurysdykcji zostających, do rządzenia według S. S. kanonów Kościołem Bożym i duchowieństwem do administracji sprawiedliwości w rzeczach duchowych; do należytego S. S. Sakramentów administrowania sposoby podaje. Proces prawa duchownego podaje sposoby przyzwoite sądzenia, indukowania, bronięcia spraw kościelnych i postępowania sobie według opisanja S. S. kanonów w prawie duchownym¹⁹.

Można przypuszczać, że był to standardowy wykład prowadzony na podstawie dostępnych wydawnictw. W przytoczonych wyżej ustawach nie znalazło swojego jednoznacznego miejsca prawo rzymskie (cywilne). Oprócz przedmiotów kanonicznych wymienione zostało jeszcze prawo koronne (polskie), proces prawa koronnego oraz prawo świeckie. Pod tym określeniem kryło się prawdopodobnie właśnie prawo rzymskie, bez wątplenia w tym czasie wykładane, o czym świadczy skrypt Wincentego Żłoby pod tytułem *Instt. D. Justin. Imperatoris Libri Quattuor seu Ius Commune* (Dyjakowska 2000, 131–185). Po Żłobie prawo rzymskie wykladał Walenty Tepper, absolwent Akademii Zamojskiej i *doctor utriusque iuris*, autor zachowanej rozprawy o rzymskim prawie spadkowym (z uwzględnieniem ponadto prawa austriackiego i polskiego), Zamość 1779 (Dyjakowska 2000, 241–279).

W drugiej połowie XVIII w. utrzymane zatem zostały cztery prawnicze katedry: prawa cywilnego (rzymskiego), prawa kanonicznego, prawa polskiego (ziemskiego) oraz procesu kanonicznego. Ta struktura została zachowana do końca istnienia Akademii, chociaż po pierwszym rozbiórze Polski zrezygnowano z wykładów prawa ziemskiego, a pojawiła się katedra prawa natury, prowadzona przez prof. Walentego Teppera. Był to sygnał nowych prądów Oświecenia (Jakubowski 1984, 3–9), ale Akademia wkrótce zakończyła swoją działalność.

¹⁹ *Ustawy Akademii Zamojskiej z opisaniem różnych uwag ku pożytkowi polskiej młodzi, ściągających się zebrane, a teraz przy otwarciu nowego konwiktu za perswazją wielu godnych osób do publicznej wiadomości podane*. Pełny tekst: Kochanowski (1899–1900, 282).

4.

Wśród przyczyn upadku Akademii należy wymienić oczywiście zmiany państwowe, wywołane pierwszym rozbiorem Polski. Władze austriackie nie były zainteresowane podtrzymywaniem uczelni, która zresztą znajdowała się już w stanie schyłkowym. Główną wewnętrzną przyczyną była natomiast nadmierna liczba osób duchownych, przede wszystkim kanoników kapituły zamojskiej, zainteresowanych bardziej dochodami niż systematycznym nauczaniem. Wykładowców świeckich zniechęcały do związania się na stałe z zamojską wszechnicą niskie uposażenia oraz brak zabezpieczenia na przyszłość, jakie stanowiło jeszcze w początkach XVII stulecia nadawanie dochodowych wójtostw i sołectw, a także słaba pozycja Akademii Zamojskiej wśród ośrodków naukowych. Ponadto, szczególnie od początku XVIII w., Akademia wskutek coraz trudniejszej sytuacji finansowej coraz bardziej uzależniała się gospodarczo od kapituły, która tego kryzysu w takich rozmiarach nie przeżywała. Jednakże wywodzenie się dużej części profesorów spośród członków kapituły utrwaliło wśród nich szkodliwą praktykę częstego przechodzenia z katedry na katedrę bez właściwego przygotowania naukowego. Podobnie bowiem jak w strukturze kapitulnej kanonicy mogli awansować z kanonii słabo uposażonej na uposażoną lepiej, tak samo w Akademii profesor zmieniał z wiekiem katedrę i wykładał inne przedmioty jedynie dlatego, że przechodząc na nową katedrę, otrzymywał wyższą pensję. Podobny nieład nie występował w pierwszym okresie działalności zamojskiej wszechnicy, kiedy to każdy profesor pozostawał przy swojej specjalności (Dyjakowska 2001, 68–69). Fatalne skutki powodowała praktyka (znana i dzisiaj, zwłaszcza w szkołach licencjackich) wykładania przez profesorów różnych przedmiotów, nawet niezależnie od specjalności (trzeba było łączyć braki w kadrze), oraz nagminne posługiwanie się substytutami. W początkach XVIII w. Akademia oscylowała między seminarium duchownym a regionalną szkółką parafialną, charakteryzującą się skostnieniem i brakiem wewnętrznego ładu. W połowie XVIII w. nastąpił całkowity zanik funkcji naukowych, a uczelnia zamojska stała się ośrodkiem „pseudouczonych, cierpiących na manię wielkości” (Tworek 1978, 96–97).

5.

Schyłek historycznej Akademii i jej ostateczny upadek należy traktować również jako ostrzeżenie dla władz teraźniejszej Akademii Zamojskiej, która już się poczęła z gwałtu na Uczelni Państwowej im. Szymona Szymonowica przy sprzeciwie Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego i Nauki, negatywnej opinii

Polskiej Akademii Nauk oraz przy bezrefleksyjnym odrzuceniu opinii senatu. Według uzasadnienia ustawy reaktywowana uczelnia powinna w czasach współczesnych spełniać misję, która przez ponad dwa wieki formowała elity narodu polskiego. Przypomnijmy, że Jan Zamoyski przyjął dla swojej uczelni dewizę „Nauka i Ojczyzna” (Witusik 1985/1986, 258; Szyszka 1994a), zaś dla obecnej Akademii przyjęto hasło „Bóg, Honor, Ojczyzna”. Zniknęła zatem „Nauka”, co przy tworzeniu wyższej uczelni może wydawać się dziwne. Czy nowa Akademia Zamojska spełni wymagania określone przez „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce”²⁰ dla użycia określenia „akademia” w nazwie uczelni (np. posiadanie uprawnień do nadawania stopni doktorskich), dopiero się okaże, chociaż należy przypuszczać, że skoro tak ustalił sam minister i podpisał pan prezydent, to nikt takim drobiazgiem nie będzie się zajmował, tak jak to się już stało nieraz w odniesieniu do tych uczelni nieakademickich, które ustawodawca uznał za akademie (uczelnie akademickie) pomimo tego, że nie spełniały one warunków²¹. W konsekwencji Rada Główna Szkolnictwa Wyższego i Nauki negatywnie zaopiniowała projekt ustawy. Sprzeciw wobec procedowanej ustawy zgłosił także rektor Uczelni Państwowej im. Szymona Szymonowicza w Zamościu (prof. Andrzej Samborski) z powodu naruszenia autonomiczności tej uczelni, negatywną opinię wyraziła również Polska Akademia Nauk, ponieważ takie przekształcenie szkoły zawodowej w Akademię jest niezgodne z obowiązującym prawem. Wątpliwości PAN wzbudziło ponadto określenie celu nowej uczelni, aby odbywające się w niej kształcenie „dokonywało się w oparciu o naukę historii oraz pogłębione polskie studia humanistyczne i społeczne, tworzone w duchu realizmu filozoficznego oraz chrześcijańskiej tradycji narodowej”. W ocenie Polskiej Akademii Nauk jest to sprzeczne z konstytucją, zasadą wolności uprawiania nauki, swobodą dyskusowania poglądów, wolnością poszukiwania i dochodzenia do prawdy. Krytyczne opinie jednak nie przeszkodziły – Akademia powstała.

Różnic jest więcej. Powołana obecnie nowa Akademia Zamojska rozpoczęła swoją działalność bez studiów prawniczych, które były wiodącym kierunkiem w historycznej Akademii, chociaż otrzymała ostatnio (2022 r.) taką zgodę Ministra Edukacji i Nauk (jednolite prawnicze studia magisterskie o profilu praktycznym) i będzie na tym kierunku próbowała jakoś kształcić. Obecnie w Zamościu kształci się głównie licencjatów, m.in. turystyki i rekreacji, logistyki, pedagogiki, filologii angielskiej, finansów i rachunkowości, informatyki, logistyki oraz mechaniki i budowy maszyn. Na dwóch kierunkach – pielęgniarstwie i bezpieczeństwie narodowym – uczelnia ma uprawnienia magisterskie (teraz także na prawie). Nawiązania do historycznego dziedzictwa oraz powrotu

²⁰ Dz.U. z 2020 r. poz. 85; t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 478.

²¹ Patrz: opinie przytoczone w uzasadnieniu uchwały Senatu RP z 6 sierpnia 2021 r. w sprawie ustawy o utworzeniu Akademii Zamojskiej – druk Senatu nr 1460.

do wielkiej świetności Akademii Zamojskiej nie da się jeszcze zauważyć, sam statut i pobożne życzenia nie wystarczają, ale warto obserwować dalszą politykę uczelni i podejmowane działania.

BIBLIOGRAFIA

- Archiwum Jana Zamoyskiego kanclerza i hetmana wielkiego koronnego*. 1909. Tom 2. 1580–1582. Warszawa: Nakładem Maurycego Zamoyskiego.
- Barycz, Henryk. 1983. „Studia zagraniczne Jana Zamoyskiego”. W *Czteryście lat Zamościa*. Red. Jerzy Kowalczyk. 229–230. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bukowska, Krystyna. 1960. *Tomasz Drezner – polski romanista XVII wieku i jego znaczenie dla nauki prawa w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Chachaj, Marian. 2011. „Czy w XVIII wieku drukowano w Zamościu tezy rozpraw doktorskich z prawa rzymskiego?” *Czasy Nowożytne* 24: 149–162.
- Chachaj, Marian. 2013. „Studia zagraniczne Jana Zamoyskiego (fakty, domysły, nieporozumienia)”. *Czasy Nowożytne* 26: 35–52.
- Coing, Helmut. 1968. *Die ursprüngliche Einheit der europäischen Rechtswissenschaft*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Dyjakowska, Marzena. 2000. *Prawo rzymskie w Akademii Zamojskiej w XVIII wieku*. Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Dyjakowska, Marzena. 2001. „Wyznaniowy charakter Akademii Zamojskiej (1594–1784)”. *Studia z Prawa Wyznaniowego* 3: 51–76.
- Gmiterek, Henryk. 1996. „Promocje doktorskie w Akademii Zamojskiej”. W *W kręgu akademickiego Zamościa*. Red. Henryk Gmiterek. 225–238. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Grzybowski, Stanisław. 1994a. *Jan Zamoyski*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Grzybowski, Stanisław. 1994b. „Jan Zamoyski – Europejczyk i sarmata”. W *Akademia Zamojska i jej tradycje: referaty przygotowane na sesję naukową zorganizowaną dla upamiętnienia 400 rocznicy utworzenia przez Jana Zamoyskiego Akademii Zamojskiej, 27–28 maja 1994 w Zamościu*. Red. Bogdan Szyszka. 13–25. Zamość: Muzeum Okręgowe. Lublin: Wydawnictwo Lubelskie Nowe.
- Grzybowski, Stanisław. 1996. „Jan Zamoyski jako wychowawca młodzieży szlacheckiej”. W *W kręgu akademickiego Zamościa*. Red. Henryk Gmiterek. 83–94. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Heidenstein, Reinhold. 1861. „Vitae Joannis Zamoyscii a Reinholdo Heidensteinio perscriptae libri tres”. W *Collectanea vitam resque gestas Joannis Zamoyscii magni cancellarii et summi ducis reipublicae Poloniae illustrantia*. Red. Adam Działyński. 5–305. Posnaniae: Typis Ludovici Merzbachii.
- Jakubowski, Ireneusz. 1984. *Prawo rzymskie w projektach kodyfikacyjnych polskiego Oświecenia*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Janik, Anna. 1977. „Notariusze publiczni mianowani w Akademii Zamojskiej w latach 1607–1767”. *Studia Źródłoznawcze* 22: 167–178.
- Klementowski, Marian. 1996. „Udział profesorów Akademii Zamojskiej w sądownictwie miasta i ordynacji w XVI–XVIII wieku”. W *W kręgu akademickiego Zamościa*. Red. Henryk Gmiterek. 143–159. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Kochanowski, Jan Karol. 1899–1900. *Dzieje Akademii Zamojskiej 1594–1784*. Kraków: Druk W.L. Anczyca i Spółki.

- Kot, Stanisław. 1929. *Publikacja nowych uniwersytetów w XVI w. Królewiec i Zamość*. Kraków: Towarzystwo Miłośników Książki.
- Kot, Stanisław. 1987. *Polska złotego wieku a Europa. Studia i szkice*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Kowalczyk, Jerzy. 1980. *W kręgu kultury dworu Jana Zamoyskiego*. Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.
- Kumor, Bolesław. 1996. „Wydział teologiczny Akademii Zamojskiej (1648–1784)”. W *Akademia Zamojska w dziejach i życiu miasta*. Red. Ryszard Szczygieł, Andrzej Urbański. 65–74. Zamość: Muzeum Okręgowe w Zamościu.
- Kuryłowicz, Marek. 1994. „Prawo rzymskie i prawo kanoniczne w programie studiów prawniczych Akademii Zamojskiej”. W *Akademia Zamojska i jej tradycje: referaty przygotowane na sesję naukową zorganizowaną dla upamiętnienia 400 rocznicy utworzenia przez Jana Zamoyskiego Akademii Zamojskiej, 27–28 maja 1994 w Zamościu*. Red. Bogdan Szyszka. 35–47. Zamość: Muzeum Okręgowe. Lublin: Wydawnictwo Lubelskie Nowe.
- Kuryłowicz, Marek. 1996. „Prawo rzymskie w studiach i koncepcjach akademickich Jana Zamoyskiego”. W *W kręgu akademickiego Zamościa*. Red. Henryk Gmiterek. 95–113. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Kuryłowicz, Marek. 1999. „Nauczanie prawa w Akademii Zamojskiej w świetle wybranych tekstów źródłowych”. W *Łacina w Polsce. Tom 7–9: Pomniki prawa doby Renesansu w Europie Środkowo-Wschodniej*. Red. Jerzy Axer, Wanda Kossobudzka-Orłowska. 191–249. Warszawa: Ośrodek Badań nad Tradycją Antyczną w Polsce i w Europie Środkowo-Wschodniej.
- Kuryłowicz, Marek. Wojciech Witkowski. 1980. „Nauczanie prawa w Akademii Zamojskiej (1594–1784)”. *Palestra* 7: 38–56.
- Kuryłowicz, Marek. Wojciech Witkowski. 1997. *Rozprawa Jana Zamoyskiego o senacie rzymskim*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Kuryłowicz, Marek. Wojciech Witkowski. 2000. „Czterysta lat dyskusji nad autorstwem *De senatu Romano* Jana Zamoyskiego”. W *Konstytucyjny ustrój państwa. Księga jubileuszowa Profesora Wiesława Skrzydły*. Red. Tadeusz Bojarski, Ewa Gdulewicz, Jan Szreniawski. 119–136. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Kuryłowicz, Marek. Wojciech Witkowski. 2005. „Über die Autorschaft von Jan Zamoyskis *De senatu Romano* (zu seinem 400. Todestag)”. *Orbis Iuris Romani. Journal of Ancient Law Studies* 10: 127–142.
- Lepri, Valentina. 2019. *Knowledge Transfer and the Early Modern University: Statecraft and Philosophy at the Akademia Zamojska (1595–1627)*. Leiden–Boston: Brill. <https://doi.org/10.1163/9789004398115>
- Lempicki, Stanisław. 1980a. „Działalność Jana Zamoyskiego na polu szkolnictwa”. W *Mecenat wielkiego kanclerza. Studia o Janie Zamoyskim*. 3–65. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Lempicki, Stanisław. 1980b. „Padwa uczyniła mnie mężem”. W *Mecenat wielkiego kanclerza. Studia o Janie Zamoyskim*. 353–380. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Malarczyk, Jan. 1969. „Akademia Zamojska”. W *Zamość i Zamojszczyzna w dziejach i kulturze polskiej*. Red. Kazimierz Myśliński. 165–172. Zamość: Zamojskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Zamościu.
- Séguenny, André. 1996. „Akademia strasburska w latach 1536–1621 i jej rektor Jan Sturm”. W *W kręgu akademickiego Zamościa*. Red. Henryk Gmiterek. 8–23. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Sidorowska, Agnieszka. 1996. „Okoliczności likwidacji Akademii Zamojskiej w roku 1784”. W *W kręgu akademickiego Zamościa*. Red. Henryk Gmiterek. 315–322. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

- Sondel, Janusz. 1988. *Ze studiów nad prawem rzymskim w Polsce w okresie oświecenia*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Sondel, Janusz. 2015. *Przywileje fundacyjne Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz przywilej nadania szlachectwa jego profesorom (z historyczno-prawnym komentarzem)*. Kraków: Universitas.
- Sójka-Zielińska, Katarzyna. 1986. *Historia prawa*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Starnawski, Jerzy. Halina Kasprzak-Obrębska. Maria Wichowa. 1995. *Pod cieniem Hippeum. Studia i materiały*. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- Szyszka, Bogdan. 1994a. „Przedmowa”. W *Akademia Zamojska i jej tradycje: referaty przygotowane na sesję naukową zorganizowaną dla upamiętnienia 400 rocznicy utworzenia przez Jana Zamoyskiego Akademii Zamojskiej, 27–28 maja 1994 w Zamościu*. Red. Bogdan Szyszka. 5–6. Zamość: Muzeum Okręgowe. Lublin: Wydawnictwo Lubelskie Nowe.
- Szyszka, Bogdan. 1994b. „Ogłoszenie Akademii w Zamościu”. W *Akademia Zamojska i jej tradycje: referaty przygotowane na sesję naukową zorganizowaną dla upamiętnienia 400 rocznicy utworzenia przez Jana Zamoyskiego Akademii Zamojskiej, 27–28 maja 1994 w Zamościu*. Red. Bogdan Szyszka. 7–12. Zamość: Muzeum Okręgowe. Lublin: Wydawnictwo Lubelskie Nowe.
- Szyszka, Bogdan. 1996. „Szkoły imienia Zamoyskich – kontynuacja tradycji Akademii Zamojskiej”. W *W kręgu akademickiego Zamościa*. Red. Henryk Gmiterek. 323–329. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Tworek, Stanisław. 1978. „W kręgu zwycięskiej kontroreformacji”. W *Z przeszłości kulturalnej Lubelszczyzny*. Red. Alina Aleksandrowicz, Regina Gerlecka, Wiesław Śladkowski, Stanisław Tworek. 94–97. Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.
- Wadowski, Jan Ambroży. 1900. *Wiadomość o profesorach Akademii Zamojskiej: rękopis z wieku XVII*. Warszawa: Drukarnia Gazety Rolniczej.
- Witkowski, Wojciech. 1994a. „Nauczanie prawa krajowego w Akademii Zamojskiej w XVI–XVIII stuleciu”. W *Akademia Zamojska i jej tradycje: referaty przygotowane na sesję naukową zorganizowaną dla upamiętnienia 400 rocznicy utworzenia przez Jana Zamoyskiego Akademii Zamojskiej, 27–28 maja 1994 w Zamościu*. Red. Bogdan Szyszka. 40–66. Zamość: Muzeum Okręgowe. Lublin: Wydawnictwo Lubelskie Nowe.
- Witkowski, Wojciech. 1994b. „Notariat w XVI–XVIII-wiecznej Polsce (w związku z kształceniem notariuszy publicznych w Akademii Zamojskiej)”. *Rejent* 10: 26–42.
- Witusik, Adam Andrzej. 1978. *O Zamoyskich, Zamościu i Akademii Zamojskiej*. Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.
- Witusik, Adam Andrzej. 1985/1986. „Karta z dziejów Akademii Zamojskiej”. *Rocznik Lubelski* 27–28: 257–262.
- Witusik, Adam Andrzej. 1994a. „Szymon Szymonowicz – współorganizator Akademii Zamojskiej”. W *Akademia Zamojska i jej tradycje: referaty przygotowane na sesję naukową zorganizowaną dla upamiętnienia 400 rocznicy utworzenia przez Jana Zamoyskiego Akademii Zamojskiej, 27–28 maja 1994 w Zamościu*. Red. Bogdan Szyszka. 26–34. Zamość: Muzeum Okręgowe. Lublin: Wydawnictwo Lubelskie Nowe.
- Witusik, Adam Andrzej. 1994b. „Memoriał w obronie Akademii Zamojskiej”. W *Akademia Zamojska i jej tradycje: referaty przygotowane na sesję naukową zorganizowaną dla upamiętnienia 400 rocznicy utworzenia przez Jana Zamoyskiego Akademii Zamojskiej, 27–28 maja 1994 w Zamościu*. Red. Bogdan Szyszka. 115–117. Zamość: Muzeum Okręgowe. Lublin: Wydawnictwo Lubelskie Nowe.
- Wojtyńska, Henryk. 1975. „Nauczanie przedmiotów teologicznych w Akademii Zamojskiej”. W *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*. Tom 2: *Od odrodzenia do oświecenia*. Red. Marian Rechowicz. 43–50. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Akty prawne

Uchwała Senatu RP z 6 sierpnia 2021 r. w sprawie ustawy o utworzeniu Akademii Zamojskiej – druk Senatu nr 1460.

Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2020 r. poz. 85; t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 478).

Ustawa o utworzeniu Akademii Zamojskiej (Dz.U. z 2021 r. poz. 1494).